

Gutdalens Tjärfabrik

Tjärfabriken i Gutdalen i oktober 1914. Foto: A. Björk, Rättvik.

Sticko Bror Andersson och Christer Karlsson

Innehåll

Förord	3
Sammanfattning	3
Tjärfabriken i Gutdalen (Tjörfabritjen i Gutdaln)	4
Uppgifter om Gutdalens tjärfabrik från Dalarna i Ord och bild, del VI, Mora. (A.O. 1910).....	6
Uppgifter om Gutdalens tjärfabrik från Skogsvårdsföreningens tidskrift 1909	6
Uppgifter ur digitaliserade dagstidningar	6
Vad finns kvar av tjärfabriken.....	7
Bilaga Tjörfabritjen i Gutdaln. Missårn 1987.....	10

Förord

Denna uppsats inleds med en översättning till svenska, av en artikel som Sticks Bror Andersson, Selja, skrev på Moramål, och som publicerades i Mora Hembygdslags årsskrift Missmårn 1987. Översättningen är gjord av Christer Karlsson och Gösta Frost, 2019-01-10. I den översatta texten har vi lagt in hänvisningar till bilderna i dokumentet. I bilaga 1, som är inskannad från Missmårn 1987, finns texten på Moramål.

Text med kursivstil är direkta citat. Övrig text är skriven av Christer Karlsson, som även har tagit fram fakta och foton, samt gjort layout. Karin Högberg, Östnor har korrekturläst och bidragit med goda råd.

Christer Karlsson är uppvuxen i Västerbotten och Ångermanland, men bor sedan 1988 på Sollerön. Han är jägmästare och har sedan 1988 arbetat med skogsforskning inom Sveriges lantbruksuniversitet (SLU), med Siljansfors försökspark som bas.

Sammanfattning

- 1906: Fabriken anläggs (Dalarna i ord och bild, del VI. 1910)
- 1909-02-02: AB Gutdalens Tjärfabrik bildas (Sv. Skogsvårdsför. Tidskrift 1909)
- 1909-07-01: Fabriken brinner ned (Svenska Dagbladet 1909-07-02)
- 1910 AB Gutdalens Tjärfabrik i konkurs (Dalpilen 1910-05-13)
- 1910: Export-Aktiebolaget i Västerås köper företaget (Dalarna i ord och bild, del VI. 1910).
- 1910-06-18 Tjärfabrikens konkursbos lösöre, samt stubbrytningsrättigheter säljs på auktion av konkursförvaltaren (Dalpilen 1910-05-13, bild 2)
- 1910: Ny fabrik byggs (Dalarna i ord och bild, del VI. 1910).
- 1912: AB Gutdalens Tjärfabrik i konkurs (Dalpilen 1912-03-29)
- 1914-10 Foto av A. Björk, Rättvik på fabrik och anställda (bild 1).
- 1916-07-07: Annons i Göteborgs Aftonblad om att Terpentin från egen fabrik i Gutdalen säljs av Export-Aktiebolaget i Västerås (Göteborgs Aftonblad 1916-07-07, bild 3).
- 1919-03-23: Annons i Aftonbladet om att Trätjära, Beck, Träimpregneringsolja och Träkol från egen fabrik i Gutdalen säljs av Export-Aktiebolaget i Västerås (Aftonbladet 1919-03-23, bild 4).

Tjärfabriken i Gutdalen (Tjörfabritjen i Gutdaln)

Bild 1. På fotot från oktober 1914 står från vänster Bus-Jerk (Bus-Erik Persson), Smiss-Kal (Smids Karl Matsson), Lund-Jerk (Lund Erik Andersson) och hans son Lund-Ärnst (Ärnst var bara 14 år gammal), Herman Seljesson, Anders Hansson från Långlet, och så är det en karl med slips och överrock, som var bas och hette Hermodsson. Foto: A. Björk, Rättvik.

Under första världskriget, som var mellan 1914 och 1918, startades en tjärfabrik på Gutdalsheden (bild 1, 5 och 6). Den låg ungefär 300 meter bortom Wangenbåkkam efter Oxbergsvägen, vägen som går ned till Gutdalen. Fabriken var en ganska stor anläggning. Det var fyra stora ugnar, och med en lång brygga med räls upp till ugnarna, så att de kunde köra upp vagnar med stubbar på. Västerås Exportförening hade varit ägare till fabriken, och Anders Wikstrand hade varit ombud för företaget i Mora. Det var ju Anders Wikstrand och Per Berg som senare startade WIBE, som är ett stort företag i Mora nu.

Det var mest karlar från Selja som arbetade i fabriken. Lund-Jerk var arbetsledare, och han byggde en röd stuga på heden, och där hade de kontoret. Stugan var så stor så de andra arbetarna kunde ligga över där om de så ville. Råvaran till tjärtillverkningen var tallstubbar, som fanns i överflöd efter den stora skogsbranden 1888, som brände ner skogen från Myckelberget över Vällingberget, Hemulberget och Texberget. Då fabriken startade hade det gått 28 år så branden for fram över stora arealer, och då blev stubbarna feta och det blev mycket tjära av dem.

Stubbrytningen, för att få upp stubbarna ur marken, var ett sommarjobb. De lade stubbarna i stora stackar, och så körde de fram stubbarna vintertid till fabriken. För att få upp stubbarna använde de olika sätt. Till att börja med var det troligen med spett och yxa, men sedan började man använda stubbrytare som arbetsgivaren höll dem med. Ett stubbrytarlag bestod av två man. Stubbrytaren var stor och tung så att det behövdes flera man för att flytta den, men ändå var den så vek att den gick sönder. Det lär väl ha blivit sagt en del hårda ord kan man förstå. Sådana barnleksaker sa Smisspär-Anders, men det var i alla fall inget annat att göra än att gå ned till fabriken och få en ny stubbrytare. Under senare år blev stubbrytaren förbättrad och omgjord av Anders Wikstrand. Stubbrytningen var tungt och slitsamt för både kropp och kläder. Arbetskläderna fick de hålla med själva, och för att hålla kostnaderna nere använde de kläderna tills de bara var trasor.

Uppe i Texberget var det nog flest mannar som bröt stubbar. Det var Smisspär-Anders och Bälter Karl, och så var det Svenssons pojkar Sven, Jannes och Manne. De bodde i Krångåsen, "Åkallåsn" (Öna-delen av Krångåsen, dvs västra Krångåsen). Kvinnorna var där med kor på sommaren, så de hade nära hem på kvällen, för att få äta rågmjölsgrot och lite långfil. En stående rätt var väl också, potatis, falukorv, Amerikafläsk och kolbullar. Karlarna från Selja höll mest till kring Läde, Myckelberget, Vällingberget och Hemulberget. Matsedeln var väl ungefär som i Krångåsen. På den tiden var det bara en klövjeväg upp till dessa långfäbodar, så de hade lång väg att gå. Några av karlarna som var i dessa trakter och bröt stubbar var Sebben-Jerk (Lund-Erik Matsson), Stur-Bror (Bror Hjerpe) och Viktor Törnkwist. En del av dem som bröt stubbar på sommaren hade en häst, med vilken de körde fram stubbarna till tjärfabriken på vintern. På sommaren gick hästarna på sommarbete. De fick gå lösa ute i skogen och sköta sig själva hela sommaren. För att höra var de var hade man en rem runt halsen med en skälla (pingla).

Då stubbarna hade kommit till fabriken skulle de huggas i små bitar, innan de fylldes i retortugnarna, där tjäran kokades ur veden och fylldes i tunnor. På stubb-backen arbetade Smiss-Mats och hans bror Anders. Där fanns det också en motordriven maskin. För att starta motorn hade de en viss tilldelning av sprit. Det har berättats att motorn inte fick så mycket av den spriten. Swaibakk d. ä. renade spriten, så då kan man ju förstå att det blev fler motorer startade. Till och med landsfiskalen nere på Stranden gillade Swaibakkås medicin.

Andra produkter som tillkom under tjärbränningen var terpentin, som gick till kemisk industri, och kol som gick till järnbruken. Tjäran hölls upp i tjärtunnor så att den skulle behålla sin naturliga mörkbruna färg. Senare när plåttunnor började användas blev tjäran svart, troligen av någon kemisk reaktion med plåten. Trätunnorna gjordes av tunnbindare från Rättvik. Det var Björkén, med sin fru och sonen Albin, Axel Bergström samt Erik Jansson-Björk, som blev gift i Selja och bosatte sig där. Per och Johan Stenqvist var där och högg gråruskor, som de barkade och klöv och gjorde tunnband av. Tjäran, terpentinen och kolet kördes till järnvägen, som gick bara några hundra meter från fabriken. Järnvägen hade en lastkaj intill vägen som går upp till Krångåsen. Där lastades varorna på järnvägsvagnar och sändes till olika uppköpare.

I början av 1920-talet, då det blev slut med tjärtillverkningen i Gutdalen, revs stugan (en brädkåk) och virket transporterades av Sven, Janne och Manne Svensson med en häst till Stranden, där huset sattes upp (nu för tiden Metalls avdelning 75, bild 7). Murteglet, som ugnarna var murade av, köptes av Sticko Anders Persson, som murade sig en ladugård i Selja. Böl-Jannes i Östnor murade upp den till honom.

Nu när detta skrivs, 1987, är Gutdalsfabriken bara ett minne. Det syns lite lämningar på marken där ugnarna stod. Annars har tallskogen växt upp över hela området. Under andra världskriget, 1939-1945, startade Axel Morell en liknande tjärfabrik i Läde, som var igång några år. Men det får bli en annan berättelse.

Sticko Bror Andersson, Byalaget i Selja-Långlet.

Uppgifter om Gutdalens tjärfabrik från Dalarna i Ord och bild, del VI, Mora. (A.O. 1910)

Tjärfabriker finnas både vid Gutdalen och Fu. Den förra, i närheten af Mora-Älfdalens järnväg, anlades 1906 och nedbrann 1909, hvarefter fastigheten såldes till Exportaktiebolaget Lundin & Svensson i Västerås, som året därpå uppförde fabriken på nytt. Anläggningen, som för sin tillverkning uteslutande använder gamla stubbar, har 4 retortugnar, hvardera om 10 kbm., och producerar årligen omkring 1,000 tunnor tjära, 200 fat terpentin och 800 läster kol. Fabriken, som är taxeringsvärderad till 10,000 kr., har 3 fast anställda arbetare och i regel minst lika många extra, som syssla med brytning och klyfning af stubbar.

Uppgifter om Gutdalens tjärfabrik från Skogsvårdsföreningens tidskrift 1909

Den 2 februari 1909 antogs bolagsordning för Aktiebolaget Gutdalens tjärfabrik, som har till ändamål att, efter öfvertagande af Gutdalens tjärfabrik i Mora socken af Kopparbergs län, vid Gutdalen samt i öfrigt, där sådant kan finnas lämpligt, idka trädestillation och därmed förenlig rörelse. Bolagets styrelse har sitt säte i Falun. Aktiekapitalet uppgår till 20 500 kronor och kan utgöra lägst 20 000, högst 60 000 kronor samt är fördeladt i aktier å 500 kronor till viss man. Aktiekapitalet har inbetalts till fullo. Styrelsen utgöres af förvaltarna J. M. Bergman i Kungsgården, K. V. Dillström i Bålsta samt gross-handlaren P. Erlandsson i Korsnäs.

Uppgifter ur digitaliserade dagstidningar

Svenska Dagbladet 1909-07-02

Nedbrunnen tjärfabrik. MORA, torsdag. Gutdalens tjärfabrik nedbrann i går till grunden. Elden uppkom af gnistor från skorstenen. Byggnaden var på några minuter antänd, och sedan de i fabriken förvarade oljorna antändts var all tanke på släckning utesluten. Man lyckades dock rädda i närheten liggande byggnader liksom ock den kringliggande skogen, hvilken flera gånger antändes. Fabriken som uppfördes 1906 och ägdes af aktiebolaget Gutdals tjärfabrik var försäkrad för 28 000 kr i brandförsäkringsaktiebolaget Norrland.

Dalpilen 1910-05-13.

Försäljning af Gutdalens tjärfabrik.

Genom exekutiv auktion försåldes i torsdags å landskansliet i Falun Aktiebolaget **Gutdalens Tjärfabrik**

Bild 2. Den 18 juni 1910 såldes lösöret på auktion. Dalpilen 1910-05-13.

Dalpilen 1912-03-29

Aktiebolaget Gutdalens Tjärfabriks konkurs

Egna fabriker vid:
KÖPMANNEBRO
VÄSTERÅS
ANEBY
VIKA
GUTDALEN
LILLHAMRA

Telefoner:
 Västerås 799 & 1099.
 Sthlm. Bt. & Allm. 16267.

Årsproduktion
 cirka
480,000
 kilogram

Införda prov
 och offert!

EXPORT-AKTIEBOLAGET, VÄSTERÅS.

Bild 3. Annons i Göteborgs Aftonblad den 7 juli 1916.

Export-Aktiebolaget
VÄSTERÅS

Levererar från egna fabriksanläggningar vid
Köpmannebro:
 Terpentin och Terpentinsubstitut.
 Terpinol (för parfym- och tvålfabrikation m. m.)
 Essence Grasse (för porslinsmålning m. m.)

Jämtösund:
 Sågade Trävaror, Trätjära, Träkol.

Aneby, Wika, Gutdalen, Lillhamra
 och Lakatråsk:
 Trätjära o. Beck, Träimpregneringsolja, Träkol.

Lager i Stockholm och Göteborg.

Bild 4. Annons i Aftonbladet den 23 mars 1919

Vad finns kvar av tjärfabriken

Vid ett besök på platsen där tjärfabriken låg, fanns sommaren 2018 rester av ett betongfundament, samt lite plåtrester (bild 8 och 9).

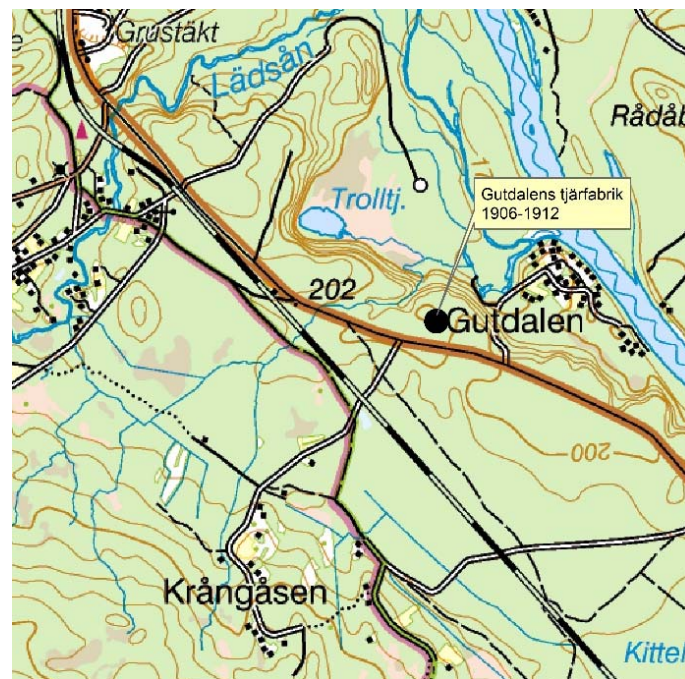

Bild 5. Gutdalens tjärfabrik låg intill Oxbergsvägen. Nära infarten till Krångåsen. Kartan konstruerad av Christer Karlsson. Lantmäteriets topografiska karta i bakgrunden.

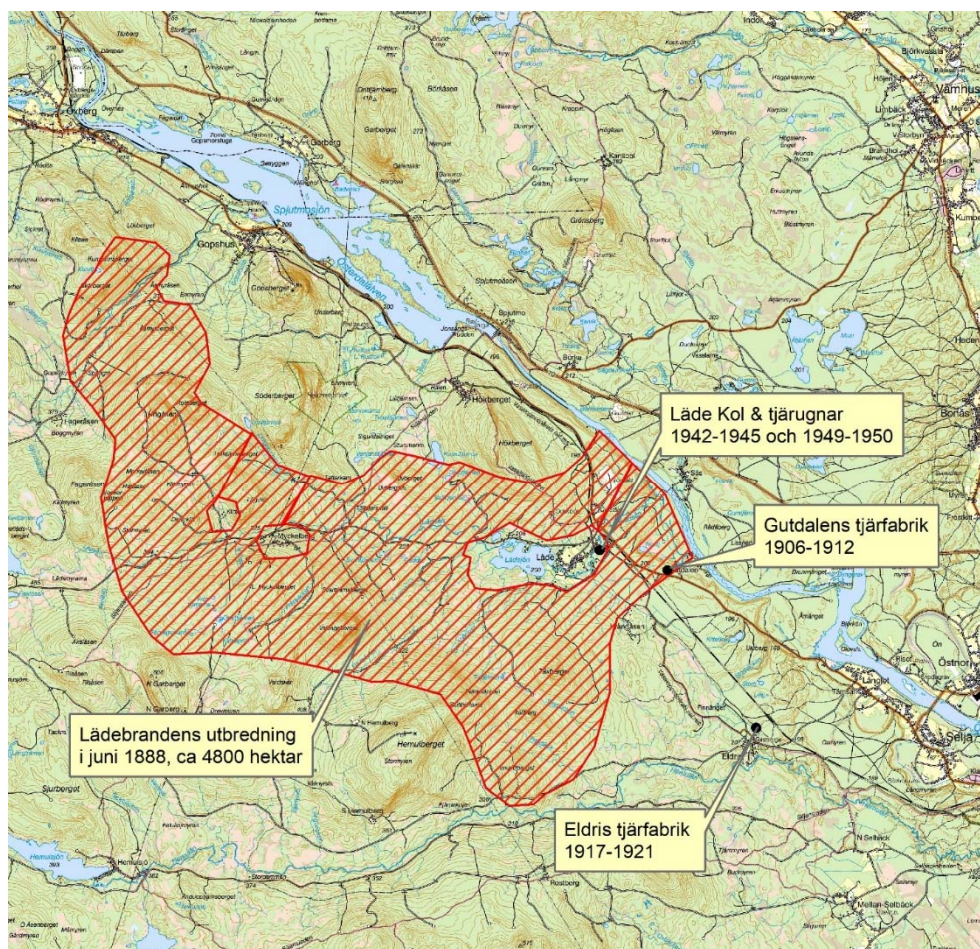

Bild 6. Utbredningen av Lådebranden 1888, samt platserna för tjärfabrikerna i Eldris, Gutdalen och Låde. Kartan konstruerad av Christer Karlsson, SLU, efter förlaga från Gopshusboken. Lantmäteriets topografiska karta i bakgrunden.

Bild 7. Metalls hus i Mora, som enligt Sticks Bror Andersson, Selja är uppbyggt av virke från kontorshuset vid Gutdalens tjärfabrik. Foto: Christer Karlsson 2019-01-31

Bild 8. Betongfundament vid Gutdalens tjärfabrik. Foto: Christer Karlsson 2018-07-31

Bild 9. Mats Morell undersöker plåtrester vid Gutdalens tjärfabrik. Foto: Christer Karlsson 2018-07-31

Bilaga Tjörfabritjen i Gutdaln. Missårn 1987

Tjörfabritjen i Gutdalen

Undär fösst wärdskejör, så wa millå 1914 å 1918, started ä jen tjörfabrik upå Gutdalsern. An låg undjefär 300 metär bårtåna Wangenbåkkam ettär Uxbjörswejem, wejen så gor nir i Gutdalen.

Dånda fabritjen wa fe wore ogöm sitt je ganska stur anleggnigg. Ä wa fyr stur ugnär, å je långg bryddja upå ugnär min rels, så dem kund åk-upp wagnär min stubbär upå.

Westärås expårtföreningg a we egär åv fabritjem, å Anders Wikstrand a we åmbud fe era företajär jän i Mora. Ä wa ju Anders Wikstrand å Per Berg så senär started WIBE-företajär, så e jett sturföretag i Mora nu.

Ä wa mjest selkallär så arbeted upå dånda fabritjem. Upå jett kort frå 1914 upå fabritjem å jen opär tjörtunnöm stå (frå wister) Bus-Jerk (Bus Erik Persson), Smiss-Kal (Smids Karl Matsson), Lund-Jerk (Lund Erik Andersson) å onöms sun Lund-Ärnst (Ärnst wa då bar 14 år gåmål), Herman Seljesson, Anders Hansson frå Långglet, å sä er ä jen kall min att å slips å yvörrukk, så a we nån bas dan å ska a jettar Hermodsson.

Lund-Jerk wa arbeslerär, å an byddjed i je ror stugö så stor upå jenum båkka, å dar in add dem og kåntorär. Stugö wa so stur så odär arbetörär kund

ligg-yvör dar um dem so wilde.

Råwarö fe tjörtillwerknindjen i fabritjem wa tällstubbär, å dem fanns ä gått um ettär skogsbrandn 1888, så härjed å brenned nir skojen frå Mykkelbjär yvör Welingsbjär, Imölbjär å Texbjär. Då fabritjen started add ä då gäir 28 år sä brandn fo-fram yvör demda stur arealär, å då wa stubbär fetär, så ä wart mytje tjör åv dem.

Stubb-brjotnindje, fe te få upp stubbär upyr båkkan, wa jett sãmárarbet. Stubbär lagd dem upp i stur stakkär, å sä ek dem fram demda stubbstakkär min est å tjåkär nira fabritjen då ä wart wittärn å snjon å Lässjune add tjörlår, å äisn wa so tjåkk så an bar te åk yvör min est å lass.

Fe te få upp stubbär bruked dem oläjk sett. Te byrå min wa ä föll jen spårå, jett spett å je öxe å slanör dem bruked, men sä kam ä fram jen enkel so kålled stubb-brjotär, så arbesdjivärn elld dem min. Jett stubb-brjotärlag bestor åv 2 man. Dända brjotärn wa ju so stur å tungg så ä bjövdes er fe te kun bruk-an å flytt-an millå stubböm, men endå wa stubbrjotärn so wek fe demda stark kallär så an fo-sund. Ä lär föll a wurt sagt no ljot ord kan man festå. "Slaik krippläkör", sagd Smisspär-Andes frå åjti Än, men ä wa föll endå int no ana en te go nirå fabritjen å få jen ny stubbrjotär. Undär senär år wart dända stubbrjotärn febettrarn å umdjord åv Anders Wikstrand. Dora stubbrjotnindje wa jett hemskt tungt å släjtsamt arbet bå fe kruppem å kläre. Arbeskläre fikk dem ålld se min sjovär, å fe te ålld kåstnarn nirär bruked dem kläre trast ä wart bar slarvör.

Upi Texbjär war ä föll mjest åkallär så tjemped å slet å brot stubbär. Ä wa Smisspär-Andes å Beltär-Kal, å sä a föll Swensöpåjkär we dan og, Sven, Jannes å Manne. Dem byddjed upi Krånggåsem, "Åkallåsn". Åkallkelinggär wa dar min tjynär upå sãmårn, så dem add när emat då ä wart kwelldn, å få se jen rumjolsgröt å lite stjyr. Jen ståend rett wa föll og pärån, falukwårv, amerikansk flesk å kålbullär.

Sellkallär elld föll til upikringg Läre, Mykkelbjär, Welingsbjär å Imölbjär, å dem byddjed upi burstellöm dar, å dar wa ä ju fok min tjynär el sãmårär og. Matsäjeln dar wa föll löjk säså upi Åkallåsem.

Dora tire wa ä bar jen klyweg upi demda långgfåburär, så dem add långgweg te go. Noge åv demda kallär så wa upi demda traktöm å brot stubbär wa Sebben-Jerk (Lund Erik Matsson), Stur-Bror (Bror Hjerpe) å Viktor Törnkwist. Jen del åv demda kallär så brot stubbär upå sãmårn add föll jen est, så dem ek-fram stubbär min nira tjörfabritjem upå wittärn. Um sãmårär add dem estär åjtå betn. Dem fikk go losär åjti skojem å fol se sjovär el sãmårär. Fe te är wa dem wa add dem je rem umkringg alsem min je stjell å.

Då stubbär add kem nira fabritjem skulld dem dar åggas sund i små bitär, inå dem wa klarär te fyllas i retårtär å in i ugnär, dar ä jeldes min wirn,

så att ä wart so warmt, så tjöre koked ur stubböm å rann-åjt i je tunna. Upå stubb-båkkam arbeted Smiss-Mas å onöms bror Andes. Dar fanns ä og jen masin te kljov-sund stubbär min, så drogs åv nån motor. Dända motorn add dem no wiss tilldelningg åv nån sårts sprit te start an min. Dem a berettar, att dända motorn fikk-ent mångg drupå åv dända spritn. Swaibakk d.ä. rened dända spritn an, å då kan man ju festå, wen ä wa fe motorär så wart startarär. Till å min landsfiskaln nirå Strandn djilled Swaibakkås medesin.

Ana produktär så tillkam undär tjörbrennindje wa terpentin, så djikk a tjemisk industriär, å kole tjöped jennbrutje.

Tjöre elled dem upp i träjtunnör fe o skulld ålld sen naturle mörkbrun ferg. Upå senär är, då plåttunnör kam i bruk, wart tjöre swart, troligen åv nån tjemisk reaksjon åv plåtem.

Träjtunnör djord noge tunnbindärä frå Rettwäjk ata fabritjem. Ä wa Björkén å kelindje Hilma min sun, Albin å Axel Bergström å Erik Jansson-Björk, så wart djift i Seljöm å wart kwerr dar. Per å Johan Stenqvist wa dar å egg gråruskör, så dem barked å klov å djord tunnbande åv.

Tjöre, terpentin å kole ek dem min est bårta jennwejen så djikk bar noge undra metär frå fabritjem. Jennwejen add jen lastkaj dar ata wejem så gor upi Äkallåsn. Dar lasted dem warör upå jennwegswagnär å stjikked bårta oläjk upp-tjöparär.

I byrjan åv 1920-talär, då ä wart slut min tjörtillwerknindje upi Gutdalem, rev dem nir stugö, "ä wa bar jen brärbåk", å era wertjär ek Swensö-påjkär Sven, Jannes å Manne min est nirå Strande, dar dora tjörfabriksstugö wart uppsett (= nu fe tirn Metalls avd. 75). Mortiglär så ugnär wa morarär åv tjöped Sticko Anders Persson å mored se jett fjås åv i Seljöm. Böl-Jannes i Åstnär mored-upp-är a an.

Nu då ita skreves, 1987, e Gutdalstjörfabritjen bar jett minne. Ä syns lite lemminggär å upphöjninggär å martje, dar ugnär a we morarär. Anas a tällskojen wexar upp yvör el åmrärär.

Undär odär wärdscrijär 1939-1945 started Axel Morell jen släjk tjörfabrik i Läre, så wa igångg noge år. Men er få föll bli jen ana berettels.

Sticko Bror Andersson
Bylajär i Seljöm-Långglet